

Thomas Andersson Bergman 1626-1700

Hedberg, Arvid

8 B Br. Bergman

National Library
of Sweden

BERGMAN, TH. ANDERSSON

8BB

Birg.
Su.
(2)

Lu 11
508

2

25 *Handwritten*

Thomas Andersson Bergman

1626—1700.

Särtryck ur Svensk Bokbindartidning 1911 n:r 2.

Bland svenska bokbindare under 1600 talets senare hälft har ofvanstående Bergman intagit ett framstående rum. Närmaste anledningen till mitt intresse för Thomas Andersson Bergman är ett begrafningsqväde tryckt i Stockholm uti Kongl. Boktr. hoos Sal. Wankifs Änkia hvilket upplästes vid hans jordfästning och som lyder sålunda:

Som Strömmen borttrinner
Så Lifwet försvinner:
Hoo Himlens Nåd finner
Han Segren sidst winner.

Sannat
Då

*Den Fordom Borgaren
och Kongl. Biblioteks Bokbindare
Ehreborne och Konsterfarne Herre,*

Mest: Thomas Andersson Bergman,

Effter en Gudelig och ehrbar förde Wandel in til en hög Ålder, Saligt i Herranom Afsomnat hade, ifrån den förgängelige Jordenes Möda: Och des Lekamen med Christ-tilbörlige *Ceremonier* i Bijwist af en Högförnam Försambling, i sin wälbestälte Hwijlokamar uti St. Clara Kyrkia hederligen infördes den 15 April 1700. Att förwänta den Store Förbunds Ängelens tillkommelse Dag.

När man Naturens Art och Kynne wäl besicktar,
 och hvad som Ödets Hemd i nedre Werlden gör,
 Hur' tiden alt förtär, fördunklar och förstör,
 Må hwar en liflig Lemm af wanmackt nederswickta.

Hwad annat är vårt Liff, än en fåfänglig Skugga?
 Hwad i waracktighet syns sitt Lif-Ankar fäst,
 Och med Odödlighet här neder kämpat mäst,
 Månd' Tijdens wassa Swärd omsider dåck afhugga.

Ja werldens fasta Borg skall äfven börja runka,
 och hela Jordens Prackt i glömsko somna aff,
 All ting måst molmas ned uti en tyster Graff,
 Och *Elementren* sielf skal dylikt samman-siunka.

Så see tig Wandringzman uti din mörka Spegel,
 Hwar har Tu nöijsamhet när intet ständigt är:
 Hwij har tu skuggans natt och dimbens Ståft så kär,
 Och på så fasligt Haaf åphissar dine Segel?

Hur' mång förtwiflans wåg har welat dig fördräncka,
 Hur mången frucktans storm har all tin roo förstört?
 Allt hwad Tu efftersökt har tig i Oroo fört;
 Ach att du wille då på sidsta färden tänka!

Ty tusend säll ähr den, som så fullgiort sitt öde,
 När Kroppens Mull ähr skilld ifrån sin ende Wenn,
 Att Himlens Kånung taar sin Ängla-bild igen,
 Och löser den ifrån all Jordisk qwal och möda.

Herr *Bergman* Salig har den mödan öfwerwunnit,
 Som wij än qwälljas i, på dödlighetens haff!
 Fast än hans sämre deel måst nöijas med en Graf,
 Dåck Ewighetens Sool har för des Siäl uprunnit.

1626 När man skref Tiugu Sex des Elends tid begyntes,
 Strax blef han artad til en trifwen embets flijt,
 Och efter Han om dygd och ähra hade nijt,
 Hans idoghet alt fort med Lyckans Krantz bekröntes,

At man skenbarlig såg, hur Himlen honom förde;
 Ty, at hans högsta lust war älska Herrans Lag,
 Ach at des tänke-Skrift Budz ord war natt och dag,
 Hans släckt och wänner all, med största nöije sporde.

När han sin Embetz Konst nu länge hemma pröfwat,
 1649 Utländske folk han seen betiente med sin Hand,
 Och honom witz-ord gifs af många främand Land,
 At **Thomas Bergman**, har troo, flijt och
 hulskap öfwat.

Först Danemarken skal om *Bergmans* snille döma,
 I Tyskland, Hålland och des slöghet funnen war:
Italiener med de *Ungrer* orsak har,
 Herr *Bergmans* ehrbarhet och qwickhet högst
 beröma.

I motgångz fräs och brus han altid lefde tålig;
 När lyckan tedde fram sitt milda *Conterfeij*,
 Han aldrig blåstes up, hans hierta yfdes ey,
 Des Siäl i lugn och storm var äfwen nögd och rolig.

När han den Södre werld betiänt med trifna händer,
 1656 Af kärlek til vår Nord han resan wände om,
 Och efter Siu Åhrs tijd til Swerge åter kom,
 För en förfaren Man och blef hoos alla känder.

Sin Landzmen swor han Troo, sin Kånung och
 1657 all lydna,
 Och med den redlighet han lefde med hwar man,

At Lekmän wäl som Klärck Des död högst sörja kan,
Som mången helig Skrift har gifwit edel prydna.

Ja Kångens *Bibliothek* skal ymnigt wittne gifwa,
Hur det utzirat blef af en Konstfärdig hand:
Mång tusend Gudlig Book fick et ansenligt Band,
När *Bergmans* fina konst det wärket wille drifwa.

Som Gud nu lofwat har de frommes tijd utdraga,
Så har den fromme man och åldrens Winter sett,
Emedlertijd han sig til Himlen så beredt,
Att salighetens Folk des Siäl nu högst behaga.

Så är den gamble Lag, at tijden alt skal öda,
Och icke skona hwad som Lijf och anda har,
1700 Ty fick den Salig' man ey länge dweljas qwar,
3 April. Men måste somna af och samckas til de Döda.

Så såf tu matte Kropp uti din tyste boning,
Din enda kärleks wänn förbidar Tig hoos Gud,
Den sidsta dagen skal Tig åter-få tin Brud,
Då Kropp och Siäl blij wigd på nytt af Himlens
Känung.

Emedlertijd Titt namn hoos oss odödligt blifwer,
Tin konst och högst-wärdert, så länge något Blad,
Af Thomas Bergmans wärk fins uti någon Stad,
Ja til des Döden oss och sidsta stinget gifwer.

Af det förnehme Sterbhusetz
Tienstwillige
Olaus Hamarin.

Af efterföljande ur Bokbindare-Embetets protokoll
hämtade data se vi åtskilliga olikheter.

År 1626 föddes *Thomas Andersson*. Fadren hette Andreas Persson, hvilket yrke fadren utöfvade har jag ännu ej lyckats utröna.

År 1644 den 14 October inskrefs den unge Thomas som lärling hos Mäster Johan Künholdt. Redan följande år dog Künholdt, och oaktadt enkan fortsatte rörelsen, stannade Thomas ej kvar hos henne utan öfvergick till Moritz Zimmerman, hos hvilken han lärde ut den 8 Februari år 1648. Utaf qvädet framgår, att Thomas Andersson vid denna tidpunkt gaf sig på "vandring", hvarvid han besökte Danmark, Tyskland, Holland, Italien och Ungern en rätt vacker rundresa i syfte att förkofra sig i yrket. År 1652 den 15 Juli kom Thomas Andersson tillbaka och började arbeta hos Bendricht Larsson Thüiring. Hågen att blifva mästare uppenbarade sig snart, ty redan 1654 den 30 Juli begärde han af Embetet att få göra sina profår men fick till svar, att han borde vänta till Michaelis (24 October). Den 21 September träffas i Embetets protokoll åter den framåtsträfvande Thomas Andersson med en förnyad ansökan eller äskning att få blifva mästare här i Stockholm och blef då bestämdt, att han skulle arbeta sina tvenne profår hos äldermannen Christoph Reusner. Efter att hafva genomgått dessa 2 profår återkom Thomas Andersson den 10 Augusti 1656 med ny begäran, hvilken räknades såsom den första i ordningen af de trenne äskningar, som fordrades för att blifva mästare.

Den 5 October förnyades ansökningen för andra och tredje gången, och ändtligen ljusnade framtidsperspektivet för Thomas, ty enligt Embetsprotokoll af den 19 Oktober 1656: "Hat Thomas Andersson dass handtwerch lassen fördern zu seinen Meisterstück

gibt fordergeldt	2 öre	weissgeldt
Straf Vitie des Meisterstück	5	Reichstaler
Ambtsgelder	2	»
darauf geben erst noch	3	»

ist bezahlt alles."

Allt var nu färdigt för egna verksamheten.

År 1657 den 12 Juli lät *Thomas Andersson*, som nu dessutom antagit namnet **Bergman**, inskrifva som lärling hos sig sin broder *Andreas Andersson Bergman* att lära i 4 år, och skulle han under tiden kläda sig sjelf. År 1661 den 19 Maj lärde *Anders Andersson Bergman* ut. 7 år derefter (1668) började *Anders* sina tvenne profår och blef mästare 1670. Angående *Anders Andersson Bergmans* mästerstycke läses i Embetets protokoll af den 1 maj 1670:

Sedan kom in *Anders Andersson Berghman*, som hafuer äskat ämbetet och gifuit uthi lådan 3 d. sölfuermynt och $\frac{1}{2}$ d. dito til dhe fattige begiärandes bliefua Mästare och Ämbetsbroder. Oldermannen, bijsittaren och samptl. Mästare bleef frågat, om dhe något hafua emot honom at sei ja? — Dhe shwarade samptl. at Han hafver ährligen lärt, tient, reest och wandrat så och warit gesell uthi 7 åhrs tijdh, icke weetandes annat än ähra och gät medh Honom, hvarföre dhe honom icke neecka kunnat at emottaga för sin tillkommande Ämbetzbroder och ey eller nu skiäligen giöra kunna, helst efter han också hooss Rijcks Canslerens Höhgrefl. Excell. tienar, allenast at han weedh sit Mästarestyckets opwijsande framteer hans höhgrefl. Excell. skriftlige och nådige attestum at han medh dhess låf och minne Mästare må warda. Hvad omkåstningarne

angå så skal han gifva när Mästerstycket är färdigt och opwijses 6 ör sölfvermynt i lådan och 2 ör til dhe fattige, men i anseende til dhett han sigh medh Mäster Greger Sifuerdtz bookbindares i Ubsala dotter wil sigh gifva, skonas med halfparten, nembl. 5 daler sölf:t i lådan och 2¹/₂ d. dito til Mästareförhäring och skal han, som i dagh 14 dagar til, giöra sit mästarestycke färdigh, nembl.: uthi dhe därtil förordnade skådemästares närwahro:

- 1) Cosmographiaris Munsteri i swijnläder
- 2) längh skrifboock ¹/₄ i wijt läder
- 3) een shwensk Bibel i röt läder förgyllt
- 4) kärsskolan
- 5) Prætory skol Cammar och Psalmboocken med twänne ryggar uthi röt atlask, förgyllt.

Den 16 maj 1670 godkändes hans mästerstycke af samtliga mästare utan någon anmärkning, hvilket vid jämförelse med samtida mästerstycken ej ofta inträffade.

I Carlanders förteckning sid. 780 läses angående sistnämnde Bergman, följande:

Bergman, Anders Andersson, mästare i Stockholm, död 1700 ²/₃. (Han skulle enl. en uppgift (Örnberg) vara född 1662, hvilket ej synes troligt, emedan åldersskillnaden mellan honom och hans efterföljande broder (Thomas Andersson Bergman (i så fall skulle varit väl stor). Detta rättar Carlander i samma förteckning sid. 885 sålunda: Bergman, Anders Andersson, sid. 780, skall vara Anders Thomasson; son (ej broder) till Thomas Andersson Bergman (se Örnberg XI: 188).

Felaktiga uppgiften har sålunda Carlander hemtat ifrån Örnberg i stället för att undersöka förhållandet i Embetets protokoll, hvarest han förut fått rätt upplysning.

Vi återgå nu till *Thomas Andersson Bergman* och följa hans verksamhet, hvilken utan tvifvel varit gagnelig. Bästa beviset härför är, att han år 1673 utnämndes till bokbindare vid Kongl. Majestäts hofbibliotek efter den hit inflyttade fransmannen Morel. År 1674 utnämndes

han till bisittare i Bokbindare-Embetet (år 1666 var han äfven "gesällfader").

Dessutom var han äfven verksam som kommunalman. Han var nämligen kyrkovärd i St. Clara församling år 1673—77.

Bokbindarne i Sverige voro under denna tid och ända till slutet af 1700 talet ensamma innehafvare utaf rättigheten att sälja bundna böcker och oftast äfven förläggare. Som förläggare utaf böcker har *Thomas Bergman* gjort sig känd bland annat genom förläggandet af en öfversättning utaf: *Pufendorfs inledning till Swänska Historien*, tryckt i Stockholm 1688. Titelbladet bär också följande inskrift: "*Uppå Thomas Andersson Bergmans bekåstnad.*"

Af "qwädet" framgår vidare, att Thomas Bergman dog den 3 April 1700 och begrofs den 15 samma månad.

I Svenska Ättartal utgifna af Örnberg lämnas dessutom följande familjenotiser:

Thomas Andersson Bergman gift 1:sta gången med: Margareta Knawer *(antagligen en dotter till Friedrich Knawer Bokbindare), barn i 1:sta giftet: ? (***Anders*** [obs! felaktiga uppgifter om denne]), ***Fredric***, född omkring 1666, ingenjör i Wermland *(antagligen har han fått namn efter sin morfader).

Thomas Andersson Bergman gifte sig 2:dra gången med:

Anna Fullmosdotter, född 1649, död 1691, dotter till skräddaren Fullmo Gustafsson

* Anm. af A. H—g.

vid Köpmangatan. Detta senare gifte blef väl-signadt med sex barn nemligen:

1) **Thomas**, född (omkr.) 1670, kamrer vid kongl. myntet i Stockholm och gift med *Catharina Barkenbohm*, född 1686, (dotter af Magnus Barkenbohm, kamrer i bergskollegium), deras dotter *Eva Maria* blef 1727 gift med guldsmeden Henric Wittkopff (son af guldsmedsäldermannen Rudolf Wittkopff).

2) **Anna**, gift med bokbindaren **Johan Norman**.

3) **Catharina**, (dog 1711), gift med *Eric Brandt*, Remsnidareälderman i Stockholm, (död 1725).

4) **Brita**, född 1680(?), död 1706, år 1697 gift med bokbindaren Ullerich (Ulrich) bördig från Sexstäden i Lithauen, (senare omgift med Margareta Regensdorff, dotter till guldsmeden David Regensdorff i Stockholm).

5) **Petter**, född 1682(?) Mönst.-Skrifvare.

6) **Fullmo**, född 1683(?), guldsmedslärling.

På 1690-talet drefs verksamheten med svärsonen Johan Norman som medhjälpare. Efter Thomas Bergmans död öfvertog Norman verkstaden. En stor mängd af de biblar med Carl XII:s namnchiffer, som vi ofta få se i kyrkorna m. fl. platser, anses vara utförda utaf honom. Norman blef mästare år 1693 och *hofbiblioteksbokbindare* efter svärfadren, men oaktadt han fått öfvertaga en efter dåtida förhållanden lysande affär, så blef det ekonomiska resultatet ej storartadt. Bokbindareyrket är som yrke betraktadt mycket be-

roende utaf ett allmänt välstånd, och då vi påminna oss, att Sverige under senare hälften af Carl XII:s regering inträdt i ett mycket dåligt ekonomiskt skede, så kunna vi lätt få förklaring på följande ur Bokbindare Embetets inskrifningsböcker 1707—1760 hämtad uppgift angående Normans son Thomas:

Åhr 1723 den 8 Oktober inskrefs dess son Thomas Norman, på 3 Åhr, afläggandes ingen inskrifning, för dess fattigdoms skull, Dito, dato, blef på Mästarens trägne begiäran utskrefven.

Det förekommer i inskrifningsboken flere dylika fall, att en lärling in- och utskrefs samma dag, lärlingen hade då, utan att vara inskrifven, redan arbetat sina fordrade lärlingsår, hvilket antagligen äfven i detta fall egt rum. *Sonen Thomas* finnes ej upptagen i förteckningen öfver mästare, hvarför han antagligen endast arbetat som gesäll.

Arvid Hedberg.

Thomas Andersson Bergman.

(Tillägg).

I den uppsats om ofvannämnde yrkeskollega som förut införts i denna tidning, omnämndes hans broder Anders Andersson Bergman, mästare 1670. Han förekommer i Embetets protokoll för år 1671 då Andersson Bergman uppträdde,

»klagandes öfver Israel Mellinus, at han hadde kommit till Bergmans sväger, mäster Johan Siwertz på kiällaren, och talt några förשמädelseordh angående något arbete, som mäster Anders beskylles före, igenom boockförarens recommendation hafva förfärdigat. Mäster Israel förmente sig hafva rät talt, icke williandes tillåta någon boockförare at recommendera den eena mästaren före den andra.»

Embetsbröderna togo saken under behandling och gäfvo enligt protokollet följande uttalande:

»Denna disputen ophäfdes å beggie sydor, helst efter man ingen kan förbiuda, at recommendera sin Wän, uthan samptl. Ämbetzbröderne förmantes at giöra gät arbete så at hvar och een derigenom kan hafwa sin näring, dock at ingen emot sin bärigare eedh på oläflige sätt söcker att draga näring til sigh undan een annan.»

Vid mästerprofvets granskande förekom enligt protokoll återgifvet i förra uppsatsen, att

detta godkändes utan någon anmärkning. Ofvanstående Embetsbeslut att *alla* förmanades göra godt arbete, bestyrker ytterligare att Anders Andersson Bergman varit en särdeles skicklig mästare.

Antagligen dog Anders Andersson Bergman redan 1672, enär han ej förekommer i protokollen sednare än den 2 maj 1672, då han valdes till »*unghbrodher*».

Thomas Bergmans son, Anders inskrefs hos sin fader 1677, den 16 Juli, att »*lära i 4 åhr*», hvarvid embetet uttalade följande lyckönskan.

»Gudh gieve honom Mücken Lückia och Welsignelse dertill.»

Redan 1680 den 12 Juli anhöll Thomas Bergman att sonen måtte förklaras utlärd, hvar till embetet samtyckte enär han hade lärt »*snart 4 Åhr och var Mästareson*». Om denna frigifning har Anders Bergman skrivit i Gesällboken:

»1680 den 20 Juli är iagh Andreas Bergman första gången för öpen låda varit och hoos min fader Thomas Bergman arbete bekommit.»

Efter något års arbete hos fadren begaf han sig på vandring och återkom via Lübeck till Stockholm den 18 oktober 1684. År 1689 den 21 april valdes han af gesällskapet till Ältgesäll, hvilken framgång troligtvis eggade honom till att söka vinna burskap som mästare enär han kort tid därefter finnes omnämnd i mästarnes protokollsbok:

»År 1689 den 4 Maj afladhe gesällen Anders Bergman: 1 Carolin fodher penningar begeradhe sedan att få äska Embete första gången, afläggandhes 1 Riksd:r Äskepenningar och ähr hans anhållandhe att få blifwa Mestare och Embetz-Brodher, hvilket honom bewillades.»

Enligt skräföreskrifterna skulle han äska Embetet tre gånger, hvarför han

»andra gången äskade Embetet den 11 Juni och aflade Äskpenningar 6 d:r och till dhe fattige 6 d:r sampt till Embete 1 kanna Wijn»,

Antagligen var det sistnämnda utaf god beskaffenhet ty Embetets åtgärd blef därefter att bestämna, hvilka böcker han borde binda vid mästareprovet, nämligen:

»Nürnbergers Bibell.
Cosmographia Munsteri,
Gyllene Skattkistan,
2:ne Atlas Böcker in 8:o,
Een Syndares Spegell och Mennisko-Spegell, och
Een Skrifbook eftersom wahnligt är.»

Den 1 juli samma år:

«Inkom Geselln Andreas Bergman och ödmiukligen anhöll få tredie resan äska Embete, som honom bevilliades, hvarföre afladhe han 6 d:r kopp:mt äskepenningar och 6 d:r kopp:mt till dhe fattige, derför besichtigades och tecknades Böckerne, som han till Mesterstykie förfärdiga skall och honom förelagdt blef den 11 nästledne Juny, hvilket han förfärdiga skall uthj M:r Valentin Waxmuths Werkstad och skall begijuna dedh samma nestkommande Måndag, som ähr den 8 July nestkommande och 14 dagar dher efter ferdigt giöra och för Embetet opwijssa etc.»

»Den 17 Augusti 1689 opwiste styckmestaren Anders Bergman sitt mesterstykie, som honom förelagdt blef den 1 July nästledne och Protocollet uthwijsar. Huar oppå diverse fauter och fehl funnes, men intet så grofwe och stoore att hans Mestarestykie aldeles förkastas kundhe, uthan som han af godh willia gaf Embete en discretion af 10 R:r Caroliner såsom och afladhe efter Kongl. Gen. Skräån, 5 D:r Silf:mt lådh penningar efter han Mestare sohn Ähr; Hvarföre Antogs och declarerades han för Een redligh Mestare och Embetz Brodher huar till Önskades lycka och Welsignelse.»

Därpå anmälde Christopher Reusner att,

»ner han iempte M:r Sebastian Ehinger ginge att vara skådhemestare hoos Anders Bergman, då kunde dhe intet inkomma utan då hade Bergman, Olof Waxmuth till hielp som Gottfried Meijssner för Reusner beretath och nu

som derom discurerades, då sade Olof Waxmuth: Een skielm skall sådant bewisja. Her på resolverades att Reusner skall skaffa bewijs ifrån Meijsner om denne Hans klagan sedhan skall denne sack afgiöras.»

Protokollen från därpå följande sammanträden, (vid hvilka äfven Gottfried Meissner var närvarande), innehålla ingenting därom, hvarför denna anmälan troligen varit obefogad och embetsbröderna därför ej velat ytterligare dryfta denna sak.

Skärselden var nu genomgången och egna verksamheten började, men denna blef dock ej långvarig utan ändades genom hans död den 2 mars 1700, en månad därefter följde, som af förra uppsatsen framgår, fadren Thomas Bergman honom i grafven.

Jag afslutar Thomas Bergmans lilla biografi med en förteckning öfver de hans läringar som i Embetets protokoll finnas angifna, samt bifogar därjämte de upplysningar om deras personligheter som jag till dato lyckats framleta.

1657—1661. Anders Andersson Bergman (broder till Thomas).

1659—65. Erich Erichsson, född i Bränkyrka socken.

»Borgenärer voro: Johan, Pastor i Bränkyrka, och hans Styffader Andreas Hindricksson boende i Bränkyrka socken.»

Vid sitt ingående i gesällskapet kallade han sig **Erich Eriksson Höök**.

1659—65. Peter Kebbeson, född i Småland i Näshult socken.

Sedermera utesluten ur Embetet på grund af något mellanhafvande med Henrik Keyser.

1661—67. Jonas Erichson Warnhem,
född i Kristinehamn i Wermeland.

Borgenärer voro: Mary Andersson och hans broder
Magny Erichson.

(Ur Kristinehamns kyrkas böcker 1645—1689
utg. af Helmer Lagergren hafver jag hämtat följande
uppgifter):

Fadren var vågmästare i Kristinehamn och
hette Erik Jonsson och modren Elin, sedermera
omgift med fadrens efterföljare Lars Töreson.
Brodren Magny Eriksson, Comminister i Kristi-
nehamn.

Ofvannämnde Jonas Warnhem blef 1684 an-
tagen

»aff Ammiraliteten och skall till Carels Krona (Karls-
krona) att binna in böcker.»

1666—1670. Nils Amundson Grefwe
(son till Boktryckaren Amund Grefwe i Göteborg,
förut i Upsala och Nyköping).

Nils Grefwe, sedermera mästare i Göteborg och gift
med Bokbindaren Hans Heinrich Zilroths dotter Maria,
hvilken sedermera gifte om sig med Bokbindaren Warneck.

(Utförligare uppgifter ang. Grefwe meddelas
framdeles).

1668. Jöran Johansson.

Borgenärer voro: Jacob Bendz och Johan Nilsson, Bor-
gare i Westerås.

1671—77. Enoch Persson Kielman,
från Östergötland.

1673. Anders Erichsson, från Upsala.

1677. Anders Bergman, (Thomas Berg-
mans son).

1679—84. Johan Jacobson John, född
på Gotland.

1690—97. Peter Gabrielson Hoff.

Åtskilliga detaljer saknas ännu i dessa uppgifter men möjligt är att de skola kunna frambringas för att i sinom tid offentliggöras.

A. Hedberg.

Anm. Den i förra uppsatsen omnämnde Thomas Norman blef sedermera mästare i Jönköping och blef genom giftermål med Bokbindaren Dryselius enka innehafvare af dennes affär.

R. W. STATLANDERS TR.
STOCKHOLM.

